

УДК 378.046-21.68:331.101-051

Кузьменко Ю. В.*

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА З ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ СКЛАДОВОЇ ФАХІВЦІВ ІЗ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ (50-ТІ РР. ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті розглянуто джерельну базу, що акумулює оптимальну інформацію з проблеми формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки у 50-ті рр. ХХ – на початку ХХІ століття. Окреслено джерельну базу як сукупність джерел різноманітних типів, на які варто спиратися у проведенні такого історико-педагогічного дослідження: нормативно-правові документи, архівні матеріали, нарративні джерела та електронні ресурси. Переважно це письмові джерела періоду УРСР і часів незалежності України. Такий підхід дозволить по-новому підійти до висвітлення досліджуваної проблематики та більш об'єктивно оцінити накопичений науковий потенціал з означеного питання.

Ключові слова: джерельна база, історіографія дослідження, ретроспективний аналіз проблеми, професійна освіта педагогічних кадрів, фахівці з трудової підготовки.

Становлення і розвиток теорії та практики формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки, як і вся система педагогічної науки, супроводжувалися «змiнами, перетвореннями і нововведеннями, що на певному історичному етапі ідеологічних і соціально-економічних реалій та пріоритетів переростали в кардинальні реформи» [1, с. 5]. Кожен історичний етап відповідно до тогочасних вимог суспільства відзначався змiнами у змісті навчального процесу підготовки педагогічних кадрів. Вивчення, аналіз і виокремлення тенденцій та ефективних шляхів розв'язання тих чи інших освітніх завдань у різні історичні проміжки часу та їх урахування є одним із чинників розвитку національної системи освіти країни на засадах науковості, фундаменталізації та систематичності знань. У кожній роботі, що містить історичне дослідження, присутня саме поліаспектна джерельна база, що дозволяє провести достовірний, ґрунтовний, об'єктивний і змістовний науковий пошук.

Широке коло науковців у своїх наукових дослідженнях зверталися до висвітлення джерельної бази з проблеми пошуку, де віддзеркалювалися певні наукові розвідки та події в педагогічному середовищі. Серед них – Л. Березівська, А. Вихрущ, С. Гончаренко, І. Жорова, М. Олійник, М. Євтух, В. Стешенко, О. Савченко, Н. Слюсаренко, О. Янкович та ін.

Мета статті – окреслити джерельну базу проблеми формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки в Україні у 50 рр. ХХ – на початку ХХІ ст. Для здійснення ретроспективного аналізу формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки використано багатокомпонентну структуру, що представлена такими джерелами:

– нормативно-правові документи загальнодержавного та місцевого характеру, що регулювали систему освіти, зокрема і професійну освіту педагогічних кадрів, у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Це законодавчі та нормативні акти СРСР, УРСР, України, Президента України, Верховної Ради, постанови державних органів радянської та незалежної України (ЦК КПРС, КПУ, Ради Міністрів Радянського Союзу та Української РСР, Кабінету Міністрів України та ін.), розпорядження Міністерства народної освіти (Народного Комісаріату освіти, Міністерства освіти і науки та ін.), нормативні документи, що регулювали навчальну роботу вищих педагогічних навчальних закладів та інститутів післядипломної освіти (інструктивні листи, накази, програми розвитку народної освіти, доповідні записки, орієнтовні тематичні плани

© Кузьменко Ю. В.

з трудового навчання учнів загальноосвітніх шкіл, положення, національні стратегії, доктрини розвитку та ін.) досліджуваного періоду;

– архівні матеріали: архівні фонди Міністерства освіти України, Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України у м. Києві та Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Київського національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Херсонського державного університету, Чернігівського національного педагогічного університету;

– наративні джерела: науково-методична література для з'ясування термінологічного апарату дослідження, питань становлення і розвитку системи професійної освіти педагогів, проблем навчання фахівців із трудової підготовки в контексті реформування освітньої галузі впродовж досліджуваного періоду (монографії, дисертаційні роботи, автореферати, підручники, навчально-методичні посібники, брошури, матеріали конференцій, круглих столів і педагогічних читань, збірники статистичних даних, інформаційні та довідкові видання, наукові статті в педагогічних періодичних виданнях тощо;

– електронні ресурси: офіційні сайти бібліотек України, електронні бібліотеки, електронні видання, офіційні сайти навчальних закладів, веб-портали та сайти державних органів влади тощо.

Історіографічний пошук засвідчив, що значну частину фактичного матеріалу з проблеми дослідження містять збірники документів «Народна освіта в СРСР», збірник основних документів про реформи освітніх закладів, збірник наказів і розпоряджень Міністерства освіти УРСР, інформаційний збірник Міністерства освіти України та ін., де висвітлювалася освітня політика держави. Процесуально-змістовні аспекти реформування системи освіти в середині ХХ – початку ХХІ ст. мали свою специфіку. Це цілком логічно, оскільки цей період охоплює роки радянської епохи (1950-1991 рр.) і часи незалежної України (1991-2015 рр.), що різнилися орієнтирами і підходами до розбудови освітнього простору держави. Тому вивчення окреслених джерел дозволяє отримати інформацію про історію та розвиток системи професійної освіти педагогів, зокрема й фахівців із трудової підготовки.

Вагомий масив інформації щодо висвітлення питання освітнього рівня вчителя зберігається в архівних фондах. Архівні документи мають достатньо різноплановий характер щодо ілюстрації та деталізації досліджуваних нами явищ і подій. Значний обсяг цінної інформації містять директивні вказівки та листи управління підвідомчим установам, доповідні записки, зведені звіти, звіти про роботу вишів, зведені статистичні звіти педагогічних інститутів, міністерські накази, навчальні плани педагогічних інститутів, педучилищ та інститутів удосконалення вчителів, програми педагогічних інститутів, розроблені та затверджені Міністерством освіти УРСР, переліки спеціальностей педінститутів та ін. Аналіз цих документів дає можливість схарактеризувати зміст підготовки педагогічних кадрів, вимоги до рівня їх освітньої складової, а також простежити якісні зміни в підходах до організації та формування освітньої складової вчителів у педагогічних закладах освіти, показники успішності й руху контингенту, зміни орієнтирів в освітній політиці держави відповідно до вимог ринку праці тощо.

Важливою складовою наукового пошуку є вивчення педагогічної преси. Розглядаючи питання навчання фахівців із трудової підготовки в системі професійної освіти, ми проаналізували такі науково-методичні журнали: «Радянська школа» («Рідна школа»), «Радянська педагогіка» («Педагогіка»), «Політехнічна школа» («Школа і виробництво»), «Знання і праця», «Трудова підготовка в закладах освіти», «Шлях освіти», «Вища школа», «Педагогіка та психологія», «Вища освіта України»,

«Післядипломна освіта в Україні» та ін. У них розкриваються вимоги до педагогів, пов'язані з трудовим і виробничим навчанням, їх досвід роботи, практичні та теоретичні аспекти підготовки вчителів до роботи в загальноосвітніх закладах, а пізніше – і досвід роботи створених індустріально-педагогічних факультетів та ін. Також містилася важлива науково-методична та статистична інформація щодо формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки в різні історичні періоди.

Спроби осмислити стан і потреби системи професійної освіти фахівців із трудової підготовки на різних етапах здійснювалися його сучасниками також і в історичному контексті. Тому цінним джерелом інформації є дисертаційні роботи. Аналіз каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, де представлено понад сто тридцять три тисячі авторефератів дисертаційних досліджень за період 1998-2016 рр., засвідчив, що інформацію з формування освітньої складової майбутніх фахівців із трудової підготовки у вищих України другої половини ХХ століття містить лише незначна частина дисертацій. Серед них варто назвати роботи, що містять детальну інформацію щодо підготовки вчителів трудового навчання в досліджуваній період: У. Нішаналієв «Теорія і практика підготовки учителів трудового навчання в історії радянської педагогічної освіти (1917–1981 рр.)» (1983), В. Курок «Цілісна система загально-технічної підготовки вчителів трудового та професійного навчання» (1993), Б. Струганець «Підготовка вчителів трудового навчання у вищих навчальних закладах України (1958–1994 рр.)» (1995), В. Жигір «Зміст фахової підготовки вчителя обслуговуючої праці у вищому навчальному закладі» (2001), М. Корець «Теорія і практика науково-технічної підготовки вчителів трудового навчання і технологій виробництва» (2002), А. Федорович «Підготовка вчителів праці у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ ст.)» (2007), І. Шиманович «Політехнічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ століття)» (2011) та ін.

Деякі аспекти формування освітньої складової педагогічних кадрів, зокрема й майбутніх фахівців із трудової підготовки у вищих навчальних закладах України, як в історичній ретроспективі, так і в контексті вимог сьогодення висвітлено в низці монографій: А. Вихруц «Удосконалення підготовки вчителя загальнотехнічних дисциплін» (1992), М. Корець «Науково-технічна підготовка вчителів для освітньої галузі «Технології»» (2002), С. Крисюк «Становлення і розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1944-1995 рр.)» (1997), В. Мадзигон «Продуктивна педагогіка. Політехнічні основи поєднання навчання з виробничою працею» (2007), В. Мойсеєнко «Керівництво КПРС розвитком народної освіти: на матеріалах УРСР, 1945-1958 рр.» (1975), В. Олійник «Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти» (2003), Л. Оршанський «Художньо-трудова підготовка майбутніх учителів трудового навчання» (2008), В. Стещенко «Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання в умовах ступеневої освіти» (2004), Д. Тхоржевський та ін. «Актуальні проблеми підготовки учителя загальнотехнічних дисциплін» (1986), Л. Хоменко «Удосконалення вчителя трудового навчання з технології виготовлення швейних виробів» (2004), П. Худомінського «Розвиток системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів радянської загальноосвітньої школи (1917 – початок 80-х років)» (1986), М. Чепіль, А. Федорович «Підготовка вчителя трудового навчання: історія, реалії та перспективи» (2008), І. Шиманович «Політехнічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання в Україні (друга половина ХХ ст.)» (2012), І. Якухно «Наукові основи інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти» (2010), С. Ящук «Професійна підготовка магістрів технологічної освіти: теорія та методика» (2015) та ін. У них подано корисну інформацію з висвітлення окремих питань теорії і практики формування освітньої

складової фахівців із трудової підготовки у ВНЗ і в системі післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні.

Продуктивним для нашого дослідження був пошук й аналіз навчальних і навчально-методичних посібників та підручників, у яких установлено категоріально-термінологічний апарат; обґрунтовано тенденції розвитку педагогічної освіти; виокремлено періоди становлення та розвитку системи професійної освіти педагогічних кадрів в Україні; досліджено засади державної політики у сфері освіти; проаналізовано підходи до організації та вдосконалення змісту навчального процесу фахівців із трудової підготовки; окреслено шляхи реформування вищої педагогічної освіти тощо. Певний інтерес становлять навчальні посібники, підручники, методичні рекомендації таких авторів: О.Гедвілло «Методичні рекомендації учителям трудового навчання із виготовлення і використання демонстраційних стендів з металообробки», В.Гетта «Технічна творчість учнів: методичні рекомендації для студентів педагогічних інститутів спеціальності 03.02.00 «Праця»», Г.Кругликов «Методика викладання технології з практикумом», Б.Райский «Про систему педагогічної підготовки учителів в педагогічних інститутах», Д.Тхоржевський «Актуальні проблеми підготовки вчителя загальнотехнічних дисциплін», «Дидактика трудового навчання», «Методика трудового навчання та викладання загальнотехнічних дисциплін», «Методика трудового та професійного навчання», А.Федорович «Підготовка майбутнього вчителя трудового навчання до професійно-педагогічної діяльності» та ін.

У ракурсі історіографії досліджуваної проблеми важливу роль відіграють наукові статті та тези доповідей науковців на конференціях, де розкрито історію, проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення підготовки педагогів: В.Курок «Місце інженерних дисциплін у фаховій підготовці майбутнього вчителя трудового навчання» [3], В.Лола «Зміст професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання й основ підприємництва» [4], В.Ноздрев, А.Линда «Підготовка учителів виробничого навчання на індустріально-педагогічних факультетах педвузів» [5], В.Штепенко, В.Борисов «Формування дослідницьких умінь в процесі виконання курсових робіт з теорії та методики трудового навчання» [6], Д.Тхоржевський, В.Курок «Про освітньо-кваліфікаційну характеристику вчителя трудового навчання» [7], Г.Федорук «Використання дисциплін професійної і практичної підготовки на формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх вчителів технології» [8] та ін.

Вагомий масив інформації з висвітлення статистичної, нормативно-правової, енциклопедичної, педагогічної, психологічної та ін. інформації, що пов'язана з питанням формування освітньої складової вчителів, містять електронні ресурси. Це офіційні сайти бібліотек України (Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, Державна науково-технічна бібліотека України, Наукова бібліотека НПУ ім. Драгоманова, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О.Сухомлинського, Національна парламентська бібліотека України, Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеса Гончара та ін.), електронні бібліотеки (Бібліотека дисертацій України, Електронна бібліотека безкоштовних книг, Європейська цифрова бібліотека та ін.), електронні видання, офіційні сайти вищих навчальних закладів України, веб-портали та сайти державних органів влади (Верховної ради України, виконавчої влади України, Державної служби статистики, Міністерства освіти і науки та ін.), правові (головний правовий портал України «Ліга закон» та ін.), освітні (Електронний каталог дисертацій та ін.), юридичні, економічні та ін. сайти.

Аналіз джерельної бази з проблеми дослідження засвідчив, що педагогічною наукою накопичено значний потенціал теорії і практики формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки. І все ж таки цей доробок є фрагментарним і неоднорідним, таким, що не має системного й цілеспрямованого характеру

використання. Тому перспективним для подальших наукових розвідок уважаємо комплексне висвітлення питання, що досліджується, у системі професійної освіти педагогічних кадрів в Україні упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст., що дасть змогу глибше теоретично осмислити і впровадити здобутки попередників відповідно до сучасних викликів суспільства.

Література:

1. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Березівська Лариса Дмитрівна. – К., 2009. – 506 с.
2. Електронний каталог авторефератів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe. – Загол. з екрану.
3. Курок В. П. Місце інженерних дисциплін у фаховій підготовці майбутнього вчителя трудового навчання / В. П. Курок // Проблеми трудової і професійної підготовки : наук.-метод. зб. – 2002. – Вип. 7. – С. 65-68.
4. Лола В. Зміст професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання й основ підприємництва / В. Лола // Наукові записки: Серія «Педагогіка». – Тернопіль, 2000. – № 8. – С. 46-50.
5. Ноздрев В. Ф. Подготовка учителей производственного обучения на индустриально-педагогических факультетах педвузов / В. Ф. Ноздрев, А. С. Лында // Вопросы индустриально-педагогического образования / под ред. А. С. Лынды / Ученые записки / Московск. обл. пед. ин-т им. Н. К. Крупской. – М., 1962. – Вып. 1. – Т. СХІІ. – С. 5-19.
6. Стещенко В. В. Формування дослідницьких умінь в процесі виконання курсових робіт з теорії та методики трудового навчання / В. В. Стещенко, В. В. Борісов // Проблеми підготовки вчителів трудового навчання в умовах відродження національної школи України 6 матеріали міжвузівської науково-практичної конференції 18-19 травня 1995 р. – Кременець, 1995. – С. 41-42.
7. Тхоржевський Д. Про освітньо-кваліфікаційну характеристику вчителя трудового навчання / Д. О. Тхоржевський, В. П. Курок // Педагогічні науки: збірник наукових праць. – Вип. 18. – Херсон: Айлант, 2000. – С. 24-27.
8. Федорук Г. М. Использование дисциплин профессиональной и практической подготовки в формировании информационно-коммуникационной компетентности будущих учителей технологий / Г. М. Федорук // Zbiór raportów naukowych. Warszawa : Wydawca : Sp.z o.o. «Diamond trading tour», 2014. – 132 str. – S. 95-100.

Кузьменко Ю. В.

БАЗА ИСТОЧНИКОВ ПО ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ СПЕЦИАЛИСТОВ ИЗ ТРУДОВОЙ ПОДГОТОВКИ (50 ГГ. ХХ – НАЧАЛО ХХІ ВЕКА)

В статье рассмотрена база источников, которая аккумулирует оптимальную информацию по проблеме формирования образовательной составляющей специалистов из трудовой подготовки в 50 гг. ХХ – начала ХХІ века. Она представляет собой совокупность источников различных типов, на которые нужно опираться при проведении данного историко-педагогического исследования: нормативно-правовые документы, архивные материалы, нарративные источники и электронные ресурсы. В основном это письменные источники периода УССР и времен независимой Украины. Такой подход позволил по-новому подойти к освещению исследуемой проблематики и более объективно оценить накопленный научный потенциал по данному вопросу.

Ключевые слова: база источников, историография исследования, ретроспективный анализ проблемы, профессиональное образование педагогических кадров, специалисты по трудовой подготовке.

Kuzmenko U.V.

SOURCE BASE OF PROBLEM OF FORMING OF EDUCATIONAL COMPONENT
OF SPECIALISTS OF LABOR TRAINING (THE 50-S YEARS
OF THE XX-TH – THE BEGINNING OF THE XXI –ST CENTURY)

The article is examined source base which accumulated optimum information on problem of forming of educational component of specialists of labor in the 50-s years of the XX-th – the beginning of the XXI-st century. It is underlined source base totality of sources of different types, it is important to tape into consideration these types during carrying out this historical and pedagogical research: normative and legal documents, archival materials, narrative and electronic resources. In a whole these are written sources of times of Ukrainian Soviet Socialist Republic and of times of independence of Ukraine. Also it is accented attention on outlining of pedagogical press of Soviet times («Russian pedagogy», «Soviet school», «Polytechnical teaching», «School and manufacturing», «Knowledge and Labor») and independent Ukraine («Higher school», «Way of education», «Labor training in establishments of education», «Postgraduate education in Ukraine»); the articles of authors in this press were devoted to different aspects of theory and practice of forming of educational component of specialists of labor training. It is researched in details monographers, dissertation work, authors' abstracts, textbooks, teaching, methodical manuals, manuals of conferencies on the mentioned question. Such approach permitted to realize in a new way the process of outlining of researched problem and to assess in more objective way rept scientific potential on this question. Analysis of source base gave us opportunity to do the sum that state of research of the mentioned problem hadn't structural character that reasoned actuality of this theme of research.

Keywords: source base, historiography of research, retrospective analysis of problem, professional education of pedagogical personnel, specialists of labor training.

УДК 37.035.6(09) (477.54/62) «18

Мартиненко І. І.*

**УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ СЛОБІДСЬКОГО КРАЮ ТА ЇЇ ВНЕСОК
У РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Статтю присвячено аналізу діяльності української інтелігенції Слобідського краю XIX ст. та її внеску в розвиток національної освіти. На основі аналізу широкої джерельної бази проаналізовано соціально-педагогічні передумови розвитку проблеми національної освіти учнівської молоді, визначено внесок прогресивної педагогічної громадськості XIX ст. у розробку теоретичних засад національної освіти. Обґрунтовано та схарактеризовано досвід діяльності передової інтелігенції Слобожанщини, яка значно вплинула на упровадження ідеї національної освіти у практику вітчизняного шкільництва у визначених хронологічних межах, виділено та проаналізовано його основні форми та напрямки.

Ключові слова: інтелігенція, національна освіта, засади організації національної освіти.

Сучасні процеси розбудови незалежної української держави, що відбуваються в умовах входження вітчизняної освіти до інтегрованої світової культури висунули на перший план низку завдань, виконання яких є необхідним для сучасного суспільства. У світлі цих завдань стає зрозумілим, що виховання молодого покоління має гармонійно поєднувати загальнолюдські цінності та національні традиції, що склалися століттями й були спрямовані на формування громадянина – патріота своєї країни. Важливу роль у розв'язанні окреслених проблем спроможна відіграти культурно-педагогічна спадщина українського народу, зокрема передової інтелігенції Слобідського краю XIX століття – освітян, науковців Харківського університету. Тому об'єктивне дослідження процесу формування та історичного розвитку ідеї національної

© Мартиненко І. І.